

LOS PRECURSORES (1885): NOTAS DE LECTURA

Por XESÚS ALONSO MONTERO

Fun, de estudante, lector entusiasta dalgúns dos dez capítulos de que consta o famoso libro de don Manuel Murguía, do que eu gocei na edición bonaerense feita por Luís Seoane no ano 1940¹. Volvín ó libro, a partes do libro, en varias ocasións, se ben como lector un pouco menos entusiasta, un pouco máis crítico. Agora, outubro de 1998, fago unha nova lectura na que, como sospeitaba, as controversias non escasearon. Confeso, sen embargo, que a prosa de Murguía, nalgunhas páxinas, aínda me gusta, aínda me deleita, incluso aquelas en que o autor era, no mesmo seu tempo, un prosista moi decimonónico.

O libro de Murguía, que se beneficia dun título, sen dúbida, moi suxestivo, *Los precursores*, causa confusión ou desconcerto, precisamente polo título, nos estudiosos da Reinaxença galega e do galeguismo. Porque o contido do libro desconcerta. O mesmo Murguía, como teremos ocasión de ver, foi consciente da problematicidade do título. Libro tan citado, moitas veces mal citado, hai tempo que reclama unha reflexión para situalo na biografía intelectual do seu autor e, sobre todo, para definilo.

1. *LOS PRECURSORES*: EDICIÓN, TÍTULO E CONTIDO

Foi o primeiro volume que publicou a Biblioteca Gallega, colección moi importante na historia da consolidación do noso Rexurdimento literario². A portada de *Los precursores* consigna o ano 1885, pero cóstanos que o libro saíu do prelo en xaneiro ou febreiro de 1886³, ano que tamén se consigna na cuberta do volume. As súas páxinas foron publicadas antes en revista, dato no que cómpre reparar.

Ademais do prólogo, *Los precursores* consta de dez capítulos, con estes títulos: Antolín Faraldo, Aurelio Aguirre, Leonardo Sánchez Deus, Félix Moreno Astray, Eduardo Pondal, Antonio Cendón, Rosalía Castro, Serafín Avendaño, Benito Vicetto e Ignotus. Se nos atemos ó que Murguía declara no limiar do libro (“el común deseo de la rehabilitación del país natal”, 11)⁴, está claro que,

no decálogo de personalidades escolleito por el, non son tódolos que están nin están tódolos que son.

Dos dez, catro, moi claramente, estiveron ó servizo desa idea rehabilitadora: dous xa morreran (Faraldo, 1853, e Vicetto, 1878) e dous aínda vivían (Pondal e Rosalía, esta xa enferma nas datas en que Murguía traça o seu retrato)⁵. Dos seis restantes, hai nomes totalmente alleos a calquera labor literario ou político en favor da rehabilitación de Galicia, dous especialmente: Leonardo Sánchez Deus e Ignotus. Este é un anónimo rapaz analfabeto, que, na Fame de 1853, músico ventureiro, imploraba en Santiago a caridade asubiando, prodixiosamente, vellos aires do país. Murguía, por certo, limítase a conta-la historia que lle relatara moitos anos antes Rosalía, pois foi ela, en 1853, con dezaseis anos de idade, quen asistiu, marabillada, ós asubíos daquel neno tan extraordinariamente dotado para a música. En canto a Sánchez Deus, lonxe de implicarse nalgunha acción reivindicativa contra o centralismo español, loitou nos campos de Italia ó servizo da unidade deste país. Leonardo Sánchez Deus, especie de brigadista internacional *avant la lettre*, chegou a ser tenente no exército de Garibaldi, do que foi axudante, e a quen consideraba “un redentor [...] y fiel únicamente a la causa del pueblo” (84-85). Morreu nun manicomio de Xénova sen que ninguén, nestes 130 anos, se teña ocupado da súa biografía, romántica e interesante onde as haxa.

En canto ós outros “precursores”, se o foron, fórono en medida irrelevante ou pouco máis. É o caso de Aurelio Aguirre (1833-1858), poeta amado ou admirado na Compostela do seu tempo, se nos atemos ás páxinas de Murguía, quizais un pouco excesivas. Del son estas palabras: “Su influencia política no se limitaba tan solamente a la clase obrera de Santiago; pasaba más allá y se dejaba sentir con igual intensidad entre los jóvenes que poblaban los claustros universitarios. Gracias a su cualidad de estudiante y, sobre todo, a su condición de poeta, gozaba sobre sus compañeros y amigos de un cierto influjo y preponderancia [...]” (52). Engade Murguía que, así as cousas, foille doado organiza-lo Banquete de Conxo, que foi –observamos nós– un acto comprometido coa causa democrática progresista e non con ningunha defensa do “provincialismo”⁶. No xantar da carballeira de Conxo (o 2 de marzo de 1856),

dous estudantes, Eduardo Pondal e o propio Aurelio Aguirre, leron senllas composicións súas, en castelán, que inquietaron a unha boa parte da sociedade e do clero composteláns, especialmente aquel verso de Aguirre no que afirmaba que Cristo era fillo “de un honrado carpintero”. Aínda eran palabras excesivas para aquela cidade e, sobre todo, para o seu arcebispo, García Cuesta, quen, desde o púlpito –relata un estudioso– “había anatematizado a los organizadores del banquete diciendo que incitaban a la lucha del pobre contra el rico”⁷.

Non se crea, sen embargo, que no banquete alguén falou en nome do socialismo. Aguirre, o máis avanzado, estaba totalmente alleo a Marx e ó socialismo laico. Conxo foi a voz da razón democrática progresista, unha voz que foi esmorecendo co tempo. O propio Murguía, no capítulo dedicado a Pondal, fai esta observación: “Porque pasaron los años [desde 1856] y los sucesos y hasta los hombres, y empezó a comprenderse que había que intentar en Galicia algo más noble y trascendental que proclamar una idea y levantar una clase, que había que formar una patria” (137).

Así pois, o mesmo Murguía reconece, respecto de Aurelio Aguirre (que morrerá dous anos despois do xantar democrático de Conxo), que o seu traballo de poeta e de concienciador non se inscribía no discurso “patriótico”; si, en 1885, o de Pondal, que, xa en 1877, publicara *Rumores de los pinos*⁸.

Aínda que algún lector detecte noutros “precursores” certo galeguismo (nalgunhas das primeiras páxinas de Moreno Astray, por exemplo), ninguén pode cuestiona-lo reparo que vimos de facer: nos *Precursores* de Murguía nin son tódolos que están nin están tódolos que son. Eran precursores, claramente, entre outros, Nicomedes Pastor Díaz (1811-1863), Xoán Manuel Pintos (1811-1876) e Francisco Añón (1812-1878). Acontece que Murguía só acolle no seu libro homes –e unha muller– que pertencían á súa xeración, a que veu á “vida pública en 1854” (13), persoas –todo hai que dicilo– coas que tivo relación, das que foi camarada, como aclara noutro lugar. Porque o libro –que se beneficia dun fermoso e suxestivo título–, no fondo, é un libro, en boa parte, de memorias: “Si hablo algunas veces de mí, es porque con ellos anduve, participé de sus esperanzas, y acepto hoy gustoso el juicio que a todos nos hiere por igual” (14-15). De non ser así, ¿que razón pode aducirse –titulándose *Los*

precursores– para non incluír escritores estrictamente contemporáneos seus, autores dunha importante obra “rehabilitadora” como José Pérez Ballesteros (1833-1918) e Juan Antonio Saco y Arce (1835-1891)? Se se titulase *Recuerdos*⁹, o libro de Murguía non suscitaría os reparos –e mesmo, os ataques– que, xa en 1886, suscitou. Ataques e reparos ós que axiña tivo que contestar don Manuel. De xuño de 1886 é unha carta aberta súa na que replica ós seus críticos nestes termos:

Ciertamente que el título de mi libro es un tanto pretencioso y que a no ser por una circunstancia fortuita, el primero de los tres volúmenes de que pensaba constase mi obra, hubiera llevado otro más modesto, aunque no tan apropiado. Así se hubiera quitado toda ocasión de queja a las buenas almas que sin conocerme ni tratarme, me apellidan alma ruin, con tanto aticismo como exactitud. Mas como al tomo impreso debiera seguir otro Los secuaces en el cual me ocupaba de esa juventud que sonríe –¡digna ocupación por cierto a falta de otra mejor!– de ahí que titulase Los precursores el primero, por la misma razón que el tercero se nombraba Los desconocidos: especial trilogía en que pensaba encerrar el pensamiento inicial de una obra de patriotismo que pues no fue comprendida, no será por lo tanto continuada.

Esos jóvenes amables que se consideran felices, porque aún pueden sonreír, podrán así mismo continuar mi trabajo, que es algo más práctico. Todos ganaremos en ello: yo me ahorraré algunas pruebas más del amor que me profesan ciertos jóvenes de 36 a 40 años –precocidad sin ejemplo en los anales de la moderna literatural– y ellos alcanzarán toda la gloria que caberles pueda a dar completo fin a la obra que Los precursores inician¹⁰.

Reproduzo o segundo parágrafo porque é moi ilustrativo da actitude manifestada por Murguía contra os novos en non poucas páxinas de *Los precursores*. Nunha lemos: “De pronto surgió la queja, tomó fuerza el desdén, y se vio con harta claridad que los nuevos, creyéndose los únicos ungidos, desconocían y negaban la obra de los que les habían precedido, allanándoles el camino y dado un pueblo de antemano ganado a las aspiraciones que abrigaban” (12). Noutra páxina, do capítulo Eduardo Pondal, pronúnciase con esta dureza: “[...] la estéril osadía que entorpece el actual movimiento literario de Galicia” (133). No mesmo capítulo fala da “frialidad y el mercantilismo que han invadido el corazón de los jóvenes” (144).

As palabras, ademais de duras, son particularmente inxustas para “xoves” (entre 36 e 40 anos) como Lamas Carvajal (n. 1849) e Curros Enríquez (n. 1851), ben lonxe do espírito mercantil que se lles apón. Sorprende que non faga ningunha referencia exculpatoria a Curros, a quen –consta– admirou e quixo, pero sorprende menos que non cite a Lamas Carvajal co que non tiña relación amigable desde 1878, data na que publicou unha recensión dun libro de don Valentín, *Desde la reja*, verdadeiramente inxusta¹¹.

Coñecemos, por Juan Naya, unha especie de esquema manuscrito de *Los precursores* no que Murguía consigna, en letra moi pequena, estes dous nomes: Carvajal (supoñemos que se refire a don Valentín) e Curros (supoñemos que se trata do gran poeta)¹². Non temos claro se este esquema foi o proxecto inicial de *Los precursores*, só cumprido parcialmente en 1885, ou se se trata do esquema da “triloxía” na que o segundo volume, *Los secuaces* (no sentido, creo, de seguidores), acollería os dous escritores citados. Porque foi o propio Murguía quen aclarou, como sinalamos máis arriba, que a obra constaría de tres volumes, que sería unha “especial triloxía” que constaría de *Los precursores*, *Los secuaces* e *Los desconocidos*¹³. Non sabemos se esta aclaración foi ideada para saír ó paso dos que, xa en 1886, cuestionaron o título do libro, que o propio Murguía, na carta citada, considera “un tanto pretencioso”.

2. PREHISTORIA DE LOS PRECURSORES

¿Foi concibido este volume como un libro, co que isto comporta de unidade? O que sabemos hoxe é que os distintos capítulos apareceron en anos anteriores, cunha ordenación distinta, en publicacións periódicas. Paga a pena consignar estas aparicións das que debémo-los datos hemerográficos a Victoria Álvarez, autora da Bibliografía murguiana que se ofrece no presente volume.

I. “Un artista (A. R. C.), *Álbum de El Miño*, Vigo, 1858, p. 542-546.

Este capítulo, o primeiro que publicou, figurará, co título “Ignotus”, como derradeiro, no volume de 1885. Difiren, ás veces non pouco, as redaccións. Só cotexaremos, nalgunhas secuencias, as dúas versións.

a) 1858

[...] aquella multitud, siempre hambrienta y escuálida; aquellos brazos, siempre levantados en ademán de súplica; *aquel modo de disputarse entre padres e hijos, como verdaderas fieras, el pedazo* de pan que la caridad pública alargaba al que parecía más agobiado por el hambre. [A cursiva, miña].

1885

[...] aquella multitud, siempre creciente, siempre hambrienta y escuálida, que, como las olas del mar, rugía sordamente levantando las manos en ademán de súplica, mostrando desesperada las llagas que la cubrían (264).

Todo fai supoñer que a Murguía, en 1885, as palabras subliñadas parecíanlle excesivas, se ben, na redacción de 1858, “sálvaas” con este comentario, omitido logo: “[...] sabe el cielo de lo que serán capaces aquellos seres desgraciados que hacían palpable la verdad de no sé qué filósofo que aseguraba que nada hace al hombre parecerse a las fieras como el hambre”.

b) 1858

[...] aquellos seres que hablaban una jerga ininteligible para nosotros mismos.

1885

[...] una jerga ininteligible hasta para los que hablábamos gallego. (265)

É nesta edición, non na anterior, onde Murguía insire unha curiosa nota na que afirma que Pintos “me confesaba que jamás había hecho mayor acopio de voces que en aquel tristísimo año del hambre” (265).

c) 1858

–De dónde eres?, le pregunté.

–De la montaña, me respondió con el dialecto propio de nuestro país. [A cursiva, miña]

1885

–De dónde eres? preguntéle.

–De la montaña, –me contestó. (268)

d) 1858

Quieres saber adónde iba con su hermano pequeño [...].?

–A recoger las espigas!

1885

[...] con su hermano pequeño [...]

¡A recoger espigas, como Ruth, en el campo del rico!... (274)

Así termina o capítulo.

II. Por dúas cartas de Murguía a Pondal¹⁴ sabemos que unha boa parte dos capítulos de *Los precursores* se publicou en *La Nación Española* de Buenos Aires no ano 1883. Menciona os relativos a Pondal, Aguirre, Rosalía, Vicetto e Faraldo¹⁵. Na primeira das cartas quéixase do proceder de *El Eco de Galicia* da Habana nestes termos: “[...] siguiendo el método victorioso de tomar lo suyo donde lo encuentra reprodujo el primer artículo de *Los precursores*, y allí lo vi”¹⁶. O *Eco*, como pode verse na Bibliografía de Victoria Álvarez, reproduciu, como mínimo, os seguintes capítulos: Leonardo Sánchez Deus (febreiro de 1883)¹⁷, Moreno Astray (marzo de 1883), Aurelio Aguirre (outubro-novembro de 1883) e Serafín Avendaño (novembro de 1883). Pola mesma investigadora sei que “Rosalía Castro” apareceu en *Galicia Moderna* da Habana en agosto de 1885 sen que a revista indique de onde tomou este artigo. Que eu saiba, ninguén consultou *La Nación Española* (Buenos Aires) para verificar, por exemplo, se nas súas páxinas se publicou o capítulo Antonio Cendón e o relativo a Ignotus do que existía xa, como acabamos de ver, unha primeira versión, de 1858, co título “Un artista”.

III. Habería que face-lo cotexo, capítulo a capítulo, entre a versión de 1883 e a definitiva de 1885. Eu fixen dúas incursións, que sintetizo.

a) Aurelio Aguirre

As diferencias, entre unha e outra versión, son irrelevantes.

b) Rosalía Castro

Cotexadas as dúas versións, atópanse moi poucas e pequenas variantes: de borrar la mancha que los cubre Æ [...] la mancha que dejan en nuestro corazón; Las muchas y entusiastas felicitaciones Æ [...] múltiples y; de su valor e importancia Æ [...] y trascendencia (197).

Na primeira edición non existe o final do penúltimo parágrafo: “Porque este enemigo invisible, pero siempre presente, es su propio corazón”. Descon-

certa un pouco que se substitúa “abismo” por “ahínco”: “suspendidos sobre el abismo de sus propios pensamientos” (176).

De tódolos xeitos, polas cartas citadas de 1883 sabemos que Murguía, coas páxinas que vimos de mencionar, pensaba publicar un volume co título de *Los precursores*. A ocasión quizais lla brindou Andrés Martínez Salazar no ano en que, con Fernández Latorre, crea, na Coruña, a Biblioteca Gallega. En carta do 4 de novembro dese ano don Andrés faille esta pregunta: “¿Quiere V. decirme en qué condiciones podría cedernos la reimpresión de las obras de su señora esposa y, en caso de que nos entendiésemos, empezáramos por ellas la Biblioteca?”¹⁸.

Non se deberon entender respecto das obras de Rosalía, pero o certo é que a Biblioteca Gallega estréase coa publicación, dous meses despois, de *Los precursores*.

3. MURGUÍA SOBRE A LINGUA GALEGA

Descoñezo no momento en que redacto estas liñas o traballo do profesor Henrique Monteagudo, a quen se lle asignou, neste volume, a responsabilidade, non pequena, de aborda-lo tema das ideas lingüísticas de Murguía, traballo, creo, que non me exime de facer observacións a algúns aspectos de este ideario tal como os formula en *Los precursores*¹⁹. Propono, non sen certa controversia, oito breves textos.

a) Falando de Félix Moreno Astray afirma, non sen risco: “En cuanto a sus versos, dicho se está que permaneció fiel al espíritu de su raza. Quería decir lo indecible, y esta lengua castellana que usamos es rebelde a nuestra inspiración. [...] Hay algo de duro en ella, incapaz de plegarse y servir a lo indeciso, a lo vago y ensoñador de la musa gallega [...]” (108).

¿Estaría de acordo con estas palabras Moreno Astray, quen nunca, nin en verso nin en prosa, solicitou os favores da lingua non rebelde? ¿Era sincero Murguía cando fixo esta afirmación? Sáibase que el mesmo só nunha ocasión poetizou en galego (“Nena das soledades”, 1856). Dos 15 poemas que publicou entre 1856 e 1885, só un, o primeiro, está en galego; os 14 restantes, nesa lingua “incapaz de plegarse y servir [...] a lo ensoñador de la

musa gallega”. En castelán están tamén os poemas que publicou despois de 1885.

Esta idea (problemática, vindo do poeta Manuel Murguía) xa a formulara, dun modo extremo, nun artigo seu sobre Pastor Díaz de 1864:

Sin duda alguna luchó, como sucede a los poetas gallegos, con lo insuficiente del habla castellana, que parece se niega a amoldarse al sentimiento poético de nuestros escritores. [...] ¿No les dirá algo el hecho elocuente de que la mejor composición que encierra el precioso tomo de Pastordíaz [sic] está escrita en francés, que se nos adapta más a nosotros y nos permite hacer lo que no podemos en castellano?²⁰

Sorprendente teoría, mal defendida, por outra parte, coa composición francesa de Pastor Díaz, “Vie et mort”, da que un experto en poesía alóglota, Juan Ramón Masoliver, nos recorda: “[...] el poema que publicamos fue incluido en su tomo de Poesías (Madrid, 1840) no sin que el autor advertiera, modestamente, que no era para leído por franceses”²¹.

b) Falando de Vicetto, cando este vive en Granada, afirma que “Allí se consideraba como desterrado, entre gentes que hablaban otra lengua y tenían otros amores” (242). A outra lingua, o castelán, era a que Vicetto escribía habitualmente e a que falaba sempre, como Murguía, inter pares. Certa sensación de “desterrado” da súa lingua debeu de experimentar Jacint Verdaguer entre 1874 e 1876 cando as circunstancias o forzaron a exercer de capelán nos transatlánticos. Pero a Galicia de Vicetto, diga o que diga Murguía, non era a Cataluña de Verdaguer.

c) Nas páxinas dedicadas a Rosalía, hai incursións lingüísticas máis obxectivas, algunhas totalmente fiables e, polo tanto, dignas de térense en conta polos biógrafos e estudiosos da escritora. No capítulo sobre ela, ó referirse a *Cantares gallegos* (1863), lemos: “Pero lo que más le agradaba era ver escrito el libro en aquel dulcísimo dialecto que había hablado en su niñez”. Rosalía, que, como Murguía, non falaba galego, de adulta, inter pares, utilizouno con normalidade, en toda situación, nos seus primeiros anos, os que pasou en Ortoño na casa das tías paternas. Xa en Padrón, nena aínda, onde reside, coa nai, desde 1842 (polo menos)²², o galego tivo que estar moi presente nos xogos coas “meniñas” e no “enxidiño onde folgaba”²³. Era un tem-

po e un espacio –a vila de Padrón, non o escenario rural de Ortoño– en que Rosalía no fogar e cos conxéneres da nai, dona M.ª Teresa de Castro y Abadía, se expresaría, habitualmente, en castelán. Pero Murguía, sen entrar noutras precisións, afirmou claramente que falara o galego na súa nenez. Foi certo.

d) No capítulo dedicado a Pondal, referíndose a Rosalía sen mencionalo seu nome (que non era necesario), fala dun “libro escrito en el idioma materno” –*Cantares gallegos*, evidentemente– ó que lle atribúe, con acerto, esta proeza intelectual: “[.] con él volvió a entrar el gallego en los dominios del arte” (140).

Cremos que Murguía non hiperboliza. Outros críticos, non emparentados coa escritora, fixeron afirmacións moi semellantes.

Neste mesmo capítulo, ó referirse á “Campana de Anllóns” (1862), fai esta afirmación: “Aquellos versos los escribió Pondal en gallego siguiendo un venturoso ejemplo” (146). O de Rosalía, o de *Cantares gallegos*, sen dúbida. Aínda que Rosalía de Castro non condicionase, neste caso concreto, a lingua do poema de Eduardo Pondal, si é certo que, nesos anos, descuberta por Rosalía a validez e a valía da poesía en galego, a algúns poetas non lles era doado subtraérense a esa chamada.

e) A “xeración de 1854” (se se nos permite este termo), con Murguía no medio e medio, sentiu que o idioma galego era unha reivindicación patria esencial. Hai textos moi explícitos: “[...] así como es cierto que lengua distinta acusa diversa nacionalidad, así se necesita conservar su lengua para que la nacionalidad persevere” (140). Non o é menos este: “[...] se comprende que la mayor parte de los escritores provinciales, ateniéndose para la realización de una obra a los elementos peculiares al país para el cual escriben, entendiesen que debían hablar a los suyos en la lengua que estos hablan” (142), observación matizada, de contado, por esta: “[...] los unos redujeron sus esfuerzos al estudio y conocimiento de cuanto tiene de vivaz y original la raza a que pertenecen, empleando en sus trabajos la lengua nacional, y que los demás, semejantes a las piedras limitáneas que miran a las dos tierras que separan, usasen a su vez ambas lenguas, la de la nación y la de la provincia. Hay veces que conviene que nos oigan y entiendan fuera del país. *Les Bretons* son un poema tan

provincial, a pesar de estar escrito en francés, como *Mire y a*, que lo está en lengua de oc” (142-43).

O primeiro texto (lingua distinta, nacionalidade distinta), preludia outros posteriores de Murguía e de non poucos nacionalistas galegos. Seis anos despois, nos Xogos Florais de Tui, fórmulo con esta precisión: “[...] o gallego [...] que nos di que, pois somos un pobo distinto, debemos selo [...]”²⁴. Paga a pena le-lo que enuncia Murguía despois para defini-la nacionalidade galega, enunciado moi próximo ó de definidores moi posteriores, desde Stalin a Castelao, nomes, nesta cuestión, non moi desemeillantes, pois sabido é que no libro primeiro de *Sempre en Galizxa* o noso escritor desenvolve a súa concepción a partir da definición de nación formulada polo dirixente soviético, ó que Castelao apela (“apelo a Stalin”)²⁵.

Teño a esperanza de que estudiosos do saber de Henrique Monteagudo examinen, na súa diacronía, o pensamento lingüístico de Murguía, traballo no que algunhas das páxinas de *Los precursores* haberá que telas moi en conta. Esas e outras páxinas haberá que examinalas, tamén, á luz da praxe lingüística (oral e escrita) do Patriarca, tantas e tantas veces allea ás súas formulacións. Hai, neste sentido, textos flagrantes. No discurso co que inaugura a Real Academia Galega na Coruña, o 30 de setembro de 1906, escollemos estes dous fragmentos:

a) Por eso, y para recoger en Galicia su verdadero léxico, dar a conocer su gramática... se fundó esta Academia. Porque el idioma de cada pueblo es el característico más puro y más poderoso de la nacionalidad. Gentes que hablan la lengua que no les es propia, es un pueblo que no se pertenece.

b) Ellos [os creadores da Asociación Iniciadora da Academia Galega, Habana] nos lo han dicho: quieren que empecemos por el estudio del idioma que hablamos hace más de diez siglos. Hacen bien; pueblo que olvida su lengua es un pueblo muerto.²⁶

Sobre esta *contradicción* algo dixen nun artigo de 1991²⁷. Murguía, de escasísima obra escrita en galego, é autor de frases brillantes e contundentes –acabamos de oír dúas– que foi prodigando ó longo da súa longa vida e que, sen dúbida, estiveron presentes en todos aqueles actos en que a defensa e a reivindicación do idioma eran o argumento principal.

FINAL

Los precursores acolle a vida e os infortunios de dez personalidades coas que se relacionou intensamente, polo menos nalgún momento, Murguía, razón pola cal no libro non escasean as páxinas autobiográficas. No prólogo o autor define *Los precursores* como un libro de lembranzas (“recuerdos”) e como o libro máis “personal” de cantos escribiu (15). É tamén un libro atravesado polo fío dos infortunios, tantos que Carballo Calero chegou a afirmar: “semella un martiroloxio”²⁸. O propio Carballo precisa: “Ante as figuras de fracasados ou malogrados que enchen as páxinas do libro, Pondal, que non foi probe, nen enano, nen amargurado... nen tolo ²⁹ destácase como unha figura san, lanzal e lumiosa en medio de tanta miseria, tanto desengano...”.

Dez son os protagonistas do libro, e é lícito sospeitar que *Los precursores* algo ten de decálogo, un decálogo que compendia unha boa parte das actividades importantes da época: a política (Faraldo), as Letras (Aguirre, Pondal, Rosalía e Vicetto), a milicia (Sánchez Deus), a pintura (Antonio Cendón e Serafín Avendaño) e o sacerdocio (Moreno Astray). Faltaba a música, momento en que recupera un vello artigo e ofrécenos o perfil artístico dun ignoto músico ventureiro e descoñecido.

Murguía, en efecto, está a facer –suxira o que suxira o título– un libro moi persoal, escrito, tal como el aclara, *ex abundantia cordis*. É tan persoal que xa na primeira páxina do prólogo fala das “malas voluntades que en la hora propicia me hicieron blanco de su interminable rencor”; tamén fala de agravios e inxurias, vagas acusacións que reitera, quizais con exceso, noutras obras e en moitos outros momentos. Sobre estes ataques declara, xa nesa primeira páxina, que os que máis lle doeron foron os que se dirixían, dun xeito ou doutro, a unha persoa moi próxima: “Si algo siento es que las flechas con que se quiso herirme, perdiendo su verdadera dirección, han ido más de una vez a clavarse en el corazón que más amo”. Trátase, sen dúbida ningunha, de Rosalía de Castro. Unha vez máis, non se explicitan os autores nin a clase dos ataques.

Manuel Murguía debe ser reexaminado, non só porque fose, durante décadas, o Patriarca (por idade, por obra e por precursor) senón porque, ós 75

anos da súa morte, moitas das súas páxinas aínda hai que telas en conta sempre que nos acheguemos a elas con espírito non necesariamente ditirámico. A lectura que neste traballo fago de *Los precursores*—só unhas cantas notas—está, creo, nesta liña. O libro, sen dúbida, esixe outros asedios.

NOTAS

- 1 Buenos Aires, Emecé, 1940.
- 2 V. o art. de Andrés Martínez-Morás y Soria "La 'Biblioteca Gallega' de Martínez Salazar", *Grial*, 13, 1966.
- 3 Nun anuncio de *El Eco de Galicia* (Habana, 10-1-1886) lemos: "Se reparte en enero el precioso libro de don Manuel Murguía". Nun artigo de Juan Neira Cancela ("Los precursores y la Biblioteca Gallega", id., 21-3-1886), asinado en Ferrol, no mes de febreiro dese ano, o autor declara ter recibido un exemplar enviado por don Andrés o 6 dese mes e ano.
- 4 Cito sempre pola ed. facsímile (da 1ª ed.), La Coruña, La Voz de Galicia, 1976.
- 5 Que vive Rosalía (m. 15-7-1885) próbano estas liñas: "Consuélanos los hijos que nos rodean..." (182). Cónstanos, por outra parte, que este capítulo enviouse a *La Nación Española* de Buenos Aires antes do falecemento da escritora.
- 6 En galego, Aguirre só escribiu un poema anecdótico: en 1850, adolescente aínda. V. Xosé M.ª Álvarez Blázquez, "Uns versos en galego de Aurelio Aguirre", *Grial*, 12, 1966.
- 7 Carré Aldao, E., "En el 44 aniversario", *El Eco de Galicia* (Buenos Aires), 10-3-1900.
- 8 Que, pese ó título, contén poemas en galego; outros, en castelán, aparecen elaborados en galego no libro de 1886, *Queixumes dos pinos*.
- 9 "[...] este no es un libro de crítica y sí de recuerdos [...]" (15).
- 10 *El Eco de Galicia* (Habana), 13-6-1886.
- 11 *La Ilustración de Galicia y Asturias* (Madrid), 1-8-1878. Hai outras notas e recensións inxustas, que J. A. Durán reproduce e examina no seu traballo "Unha polémica transcendente: (Manuel Murguía contra Lamas Carvajal)", en *Crónicas*, 1, Madrid, Akal, 1974.
- 12 O facsímile deste esquema manuscrito publícase nas páxinas preliminares da ed. facsímile citada na n. 4.
- 13 V. n. 10.
- 14 Publicadas por Manuel Ferreiro en Pondal: *Do dandysmo á loucura (biografía e correspondencia)*, Santiago de Compostela, Laivento, 1991, p. 110-112. A primeira é do 18-3-1883, e a segunda, do 16 12-1883.
- 15 Id., p. 111.
- 16 Id., p. 110.
- 17 Co título, moi significativo, e periodístico, "Un gallego ayudante de Garibaldi. Leonardo Sánchez Deus".
- 18 Art. cit. na n. 2, p. 364.
- 19 Non descoñezo o breve artigo de M.ª do Carme García Pereiro "Teoría da lingua en Murguía", *Grial*, 61, 1978. Son de moito interese, para esta cuestión, as páxinas referidas a Murguía no libro de Carme Hermida *Os precursores da normalización. Defensa e reivindicación da lingua galega no Rexurdimento* (1840-1891), Vigo, Xerais, 1992.
- 20 "Galería de gallegos ilustres. Don Nicomedes Pastordíaz", *Almanaque de la juventud elegante y de buen tono para 1865...*, Lugo, Soto Freire, 1865, p. 47.
- 21 "Poesías en lengua extranjera de autores españoles", *Entregas de Poesía*, Barcelona, 15-16, 1945.
- 22 V. Álvarez Ruiz de Ojeda, Victoria, "Un importante documento para a biografía de Rosalía de Castro", *Grial*, 136, 1997.
- 23 "Cómo chove miudiño", *Cantares gallegos*, 1863.
- 24 *La Patria Gallega*, Santiago, 7-8, 1991, p. 4.
- 25 *Sempre en Galiza*, libro primeiro, III.

- 26 *Boletín de la Real Academia Gallega*, Coruña, 6-7, p. 128 e 126.
- 27 “O día en que se inaugurou a Academia Galega: o problema da(s) lingua(s)”, *Homenaxe ó profesor Constantino García*, Universidade de Santiago de Compostela, 1991, p. 15-16.
- 28 *Historia da literatura galega contemporánea*, Vigo, Galaxia, 1975, p. 19.
- 29 Visión–discutible–de Murguía.